

Száz év Buda és Pest fejlődéséből

1686 — 1786

Irta: Kolling Oszkár

(Második közlemény.)

A híres Kempelen udvari főtanácsos 1778-ban egyetemmé alakítja át a várpalotát. Ezt a magyhirú H. P. Hell útmutatása mellett csillagdával is felszerelték.

Itt helyezték el a nagyszombati egyetemet és 1780 június 25-én nyitották meg ünnepélyes formában Pálffy Károly gróf alkancellár jelenlétében.

Az egyetem bevonulása fényes ke-retek között történt. A nemes lovagok drága öltözeteikben, dícskocsikon látványosság számba mentek. Hat-fogatos hintók sora, az egyetem ifjúsága, a polgárórség és a polgárság nagy számban vettek részt a felvonulásban. Az egyetem nagy termében felállították a királynő életnagyságú képét.

Az egyetemi templomban ez alkalommal Szent István jobbát is közszemlére tették.

Istentisztelet után az egyetemen fényes lakomát ültek, amelyen ezüst edényeken szolgálták fel az ételeket. Kiosztottak különféle emlékérmeket s alkalmi költeményeket.

Ez alkalommal sokakat kitüntettek.

A királyi vár környéke is rendeződött. Sándor Lipót főherceg a Pest felé néző várhegy-oldalt Angliából hozatott ritka facsemetékkal ültette be, parkiroztatta és kőfállal vévelte körül. József nádor pedig a Dunapartjára gyalogjárót is létesíttetett. Zsigmond kápolnáját ujonnan átépítették várkápolnává.

A várpalotához közel esik a királyi szertár és e mellett a palota felügyelőjének lakása és kertje. A várpalotából két kapun kell átmennünk, hogy a díszterre érkezzünk. A két kapu között látható ama hatalmas lánc, melylyel Rákóczi hadai a Dunát elrekeszteni akarták Földvárnál.

Magában a várban, avagy fellegvárosban 200 rendes ház van s utcái kikövezettek.

Egyik kapuját a várnak, — a vizi-városit — Bizánti kapunak is nevezték, mely mellett van a Nagy Stráza Ház „Hauptwache”. A belső kapun volt közszemlére kitéve Toldy Miklósnak fegyverzete, sarkantyúi, pajza és buzogánya, valamint hatalmas paritya köve. Ebből képet alkot-hatunk arról az őserőről, amely a fel-dühödött bikát megfékezni és a kövér tehenet a vállán elvinni képes volt.

1777-ben építették a rác város felé az Ujkaput. A városháza utcájánál fedett gyalog lejáró van, amely a Krisztinavárosba vezet.

A várnak főbb terei voltak: a Dísz-tér, melyen az őrség szokott felvonulni, a Szentgyörgy-tér, a szertárral szemben, ahol a gonosztevőket kivégezték. II. Ulászlónak a törökökkel kötött békéjét 1491-ben innen hirdet-ték ki a népnek.

A nyilvános és magánépületek között említésre méltó: a piac közepén álló városháza. Ennek termében van elhelyezve III. Károly császár lovas képe a város címerével. A vármegyeháza, — a herceg Eszterházy,

a Batthyányi család, — a gróf Erdődy és a Zichyek palotája. Létezett néhány kaszárnya és hat kávéház. Utóbbiak közül a Tuschl-féle igen előkelően van berendezve, mely a karmeliták templomával átellenben fekszik. A vendégfogadók közül a „Fortuna” a legjelesebb, amely a Szt. Miklós tér és Ötvös utca sarkán állott. E vendéglő adta meg a mai Fortuna utcának a nevét.

A fehérvári kapu előtt déli irányban terül el a kies Krisztinaváros. Ez a rácvárostól kezdve nyugoti irányban a városmajorig terjed.

Kedvelt kiránduló hely. Szép kertjeit és szórakozó helyeit nyaranta szívesen látogatják. A kéményseprő, vagy (vérkápolna) mellett a legjobb ivóvíz található, épp úgy, mint a várban a ferencieknél, ahová a vizet szintén a Svábhegyről vezették fel.

A kápolna mellett épülőben van Krisztinaváros jeles Székesegyháza. Ujabbban több szebb épületet emeltek. Ezek között gróf Niczky és Horváth uraság háza és kertje, továbbá gróf Brunsvick és Kalmárfi budavári bíró háza érdemel említést. Utóbbihoz esik közel a „Királyi tserép edény Mivház”, melyben, — amint az egész házban ismeretes, — különféle színű cserép és félporellán-majolikához hasonló edényeket készítenek.

Krisztina város közepét veszedelmes — sekély patak — az ördög árka — szeli át. Száraz időben jelentéktelen, de amint az esőzések megindulnak, a hegyekről lerohanó víztömeg a patakhoz közeli házakat elárasztja s a kerteket teljesen megrongálja.

A bécsi kapu alatti teret (mai Széna-tér) szépen rendezték, ahol a vásárt is tartják. Biztonság kedvéért a lőtérig utcai világításra lámpásokat is állítottak fel. Nem sokkal maradtunk el e tekintetben Páristól, ahol 1745-ben hozták be a reflectorral ellátott olajlámpákat az addig utcai világításra használatos gyertyavilágítás helyett. A gázvilágítást csak 1812-ben hozták be, de még a XIX. század hatvanas éveiben is voltak Párisban itt-ott olajlámpák. A XVI. század közepéig az utcán még gyertyavilágítás sem volt. Sötét éjszakákon a járókelők kézi lámpásokat vittek magokkal.

Mint XVIII. századbeli kiránduló hely nevezetes a Svábhegy lejtőjén fekvő forrás: a Saunwinkel. Nevét onnan kapta, hogy a forrás vize egy disznófő formájú kőből bugyog elő. Ettől még az egész vidék is felvette a „Saunwinkel” nevet.

Ebben az időben létezik a „Szép juhásznő” major is. Ennek helyén állott hajdan a Szent Lőrincnek szentelt Budamelléki Pálos monostor, melyet 1300-ban Szent Pál remetái építettek. Az itt őrzött Szt. Pál remete holttestét a középkorban, mint búcsújáró helyet, sűrűn látogatták s sok adománnyal látták el. Még pallosjogal is birt. A gazdag monostor a mohácsi vész után a törökök prédája lett. Ezek tiz napon át dulták a kolostort. Megölték 25 barátot s még

a sirokat is kirabolák. Ez a végromlás 1541-ben következett be, amikor a törökök Budavárát bevették. A Szép Juhásznő és a ferencalmi templom a kolostor romjaiból épült, valamint a Kalmárfy féle vendéglő is.

Nagy kiterjedésű szőlőskerteket, gyümölcsösöket láthatni a Budai déli vonalon, a nyugotról-keletre elhúzó hegység oldalain. Névszerint a Mátyás, a Kálvária, a Szent József, a Szent Rókushegy, a kis és nagy Pál-völgye, a Svábhegy, az Orbán-, Márton- és Sashegy, a székesfehérvári hegység, a Péterhegy, a Kopár Gellérthegegy, amely utóbbin állott a citadella. Bortermés tekintetében különösen kiemelkedik a Mátyás-, a fehérvári, a polgár- és sashegyi szőlő.

A Gellérthegegyhez és fürdőkhöz közeli szőlők állítólag a hévforrások következtében túl korán beérnek, míg a Pál-völgyében a szüret későbbben következik be. Az utóbbi borok jelesek, egészségesek és jól eltarthatók.

A kilátás Buda magaslatairól rendkívül szép. Ez a remek kilátás az idők folyamán szépségeiben meggyarapodott. Utóbb említett Nyulak szigete, vagy Mangitsziget Sándor Lipót főhercegnek, valamint a pesti és budai előkelőségeknek szolgált mulatóhelyül, akik csolnakokon jártak ide. A szigeten IV. Béla király idejében a domonkos szerzetes női zárdája épült, melyben Szent Margit királyleány is nevelkedett. Jelenleg a királyi kincstáré s ettől a nádor ispán bérli, akinek a néhai Szent Margit kápolna mellett van majorja és kocsmája is. Szántóföldek, szőlők, rétek, kertek és vadásztanyák váltakoznak a szigeten s ennek lakói csak árvíz veszedelem idején költöznek Budára. Ünnepek alkalmával itt rendezik a tűzijátékokat is.

A szigeteknek vannak hévforrásai. Régen zárdájuk volt még e helyen a minoritáknak, a cisztereknek és premonstreieknek.

A budán tapasztalható kényelmet a már felsorolt vendégfogadókön kívül a következő beszálló helyek szolgálták: a „Ber”, „Elefánt”, „Greif”, „Löw”, „Gans”, a rácvárosban pedig „Die Pretzen” és még sok más helyiség.

A beszálló helynek tekintetében már a XVIII. század harmincas éveiben is javultak az állapotok. Így Say-gó Benedek pannonhalmi főapát 1723-ban Székesfehérvárról Budára utazván, útijegyzeteiben feljegyzi, hogy Budára érkezvén, kíséretével a budai „Három királyhoz” címzett vendégfogadóban száll meg.

A budai vendégfogadók tágasak, kényelmesek voltak. Alkalmasok arra, hogy a nagy kíséretet s lovaikat mindennel ellássák. Ezek az elszállásolási lehetőségek oly időben, amikor az utak rossz állapota következtében maga az utazás roppant viszontagságos és fáradságos volt, — kétszeresen figyelemre méltók. A fáradt és kimerült utasoknak e barátságos helyek, hol pihenést s üdülést találhattak, rendkívül kedvesek voltak. A város belterületén a közlekedést megkönnyítette az, hogy már ekkor állandóan rendelkezésre állanak bérkocsik és hordszékek is.

Buda lakossága 1786-ban 21665 lelket számlál. Évi jövedelme pedig 30.308 forintot tesz ki, Címere háromtornyos bástya fal, nyílt kapuval és e felett az ország kisebb címere.

A száz év leforgása alatt a város immár fejlődésének nyugodtabb folyamatahoz érkezett, amit nagyban

elősegített vásártartásra is, melyek kiváltságát I. Károly király adta 1331-ben.

A török hódoltság alatt egyedül Mustapha basa volt az, aki 1560-ban rendbehozatta a fürdőket, a város harminc malmát és egyéb építkezést is folytatott. Ebben az időben azonban a keresztények iskoláját csak 5 gyermek látogatta.

A hírneves budai csonkatorony az 1605-iki löporrobbanásnál részben leomlik és sok foglyot maga alá temet. Előtte való évben Budán megfordul a hírneves Bokaius kassai tudós, — Bocsikai társaságában.

Húsz évvel Budavár visszavétele előtt indul meg az érdeklődés Mátyás király híres könyvtárának sorsa iránt. 1655-ben küldi Lipót császár Lambeck nevű könyvtárosát Budára, hogy a még fentalálható Corvinákat gyűjtse össze. Ebből a kincsből egy pincében azonban mi egyebet sem tud felfedezni, mint 400 teljesen molyette kötetet. Csak három sértetlen kötetet tud megmenteni. Ezeket Bécsbe viszi.

Budavár visszavételénél 1686-ban a következő érdekes eset történt:

Mikor a bajor segédszeregek már néhány erődítményt bevettek s a törökök látták, hogy a várat többé nem tarthatják, bosszúból a fogoly Ramocsaházy huszárkapitányt a Szent György-téren álló egyik eperfára felakasztották.

Az eperfa még fiatal lévén, a megterhelt ág az emberi test súlya alatt annyira lehajlott, hogy a felakasztott huszártiszt lábai földet értek s így a hurok nem szorult meg annyira, hogy megfulladt volna.

Időközben a császáriak a várat teljesen elfoglalták s amikor az akasztott embert látták, azonnal levágták azzal a szándékkal, hogy a téren heverő többi holttesttel együtt eltakarítsák; eközben azonban észrevették, hogy a szerencsétlen emberben még némi élet van. Erre magához térítették.

Lipót császár, értesülvén e különös történetről, Ramocsaházy sorsát jóakaratosan figyelemmel kísérte. Kinevezte Buda várkapitányává. Ramocsaházy az eperfára nagy gondot fordított és azt ápoltatta. Mindennap idejárt s reggeli és esti imáit itt végezte el. Ugy ő, mint fiai a katonai pályán magas tisztséget értek el. Egy unokája pedig Budavára térparancsnok lett.

Budavár visszavételétől számított század leforgása alatt nagyon sok csapás érte a várost.

Pestis, tüzvész, árvíz, inség gyakran megpróbálta a lakosságát. A szorgalom és kitartás mindeme bajokat kihevertette s lakosai még a legmagasabb életkorban is a munkának éltek.

Igy 1782-ben, augusztus 7-ikén egy 81 éves kádármeister megünnepelte önálló iparjogosult mesterségének 50 éves jubileumát. Ez alkalomra önként és sajátkezűleg készítet egy 20 akós hordót, — mint második mesterművét. Jubileumát a budai, de még számos vidéki tisztelőinek és barátainak körében ünnepelte meg. Ez a mulatság három napig tartott.

A királyi várban felavatott egyetem sem volt hosszú életű Budán. Már 1784-ben áthelyezték József császár parancsára Pestre. Helyébe a várpalotába kerültek Pozsonyból a királyi Helytartó Tanács, a királyi Apellationális Tábla, a királyi Kamara és a katonai főparancsnokság.

(Folyt. köv.)